
ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 94(477)

Галина Білавич

КОНЦЕПЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті йдеться про роль українських громадських товариств («Сільський господар», Союз українок, Українське педагогічне товариство «Рідна школа», ін.) у підвищенні господарської культури жіноцтва, господарсько-економічному просвітництві, організації жіночої фахової освіти Західної України на початку ХХ ст. Концепція господарського просвітництва поєднувала ідеї емансипації із захистом соціально-економічних та культурно-освітніх прав жінки-патріотки і громадянки.

***Ключові слова:** українські товариства, господарська культура, жіноцтво, фахова освіта.*

Заявлена у назві статті тема є актуальною не лише з огляду на те, що це питання є малодослідженим у вітчизняній науці, а й під кутом особливої ролі селянства в національному, соціально-економічному, культурно-освітньому житті держави. Сьогодні Україна все більше віддаляється від української традиції господарювання селянина-одноосібника. Основні причини цього криються в низькій рентабельності та конкурентоспроможності сільського господарства як галузі, неналежному рівні технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва та підприємницької ініціативи на селі, вилученні з процесу аграрного реформування кооперації як засобу реалізації інтересів дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників, інерційності мислення і поведінки селян у розв'язанні проблем самозабезпечення, працевлаштування, задоволення побутових та соціально-культурних потреб; низькому рівні інформаційно-просвітницької діяльності, господарсько-економічного дорадництва, спрямованого на підвищення господарської культури людей, та ін.

Подібний комплекс проблем стояв і перед західноукраїнськими селянами на межі ХІХ–ХХ ст. Утім, громадські товариства зуміли зорганізувати українців, залучити їх до активного суспільного життя; через систему масового господарсько-економічного просвітництва, створення мережі фахового шкільництва всіх рівнів (від початкового до вищого) істотно підвищили рівень господарювання українського жіноцтва, їхню господарську культуру загалом. Цей досвід необхідно актуалізувати сьогодні.

Попри те, що український жіночий рух загалом і західних земель

України зокрема був предметом пошуків багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців (М. Богачевська-Хом'як, П. Дутчак, М. Дядюк, І. Книш, О. Маланчук-Рибак, З. Нагачевська, Т. Раєвич, Б. Савчук, Л. Смоляр, ін.), значний пласт проблем, дотичних до змісту господарсько-економічного просвітництва як складника ідеології і практики власне українського жіночого руху на початку ХХ ст., не знайшов окремого комплексного відображення в сучасній історико-педагогічній науці.

Мета статті – проаналізувати діяльність західноукраїнського жіноцтва на початку ХХ ст. у ділянці господарсько-економічного просвітництва.

До формування господарської культури жінок Західної України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. спричинилися українські громадські товариства («Просвіта», «Сільський господар», Союз українок, Українське педагогічне товариство «Рідна школа» (УПТ) та ін.

Поряд із загальними теоретичними і практичними постулатами формування господарської культури українців Західної України розроблялися засади щодо її підвищення серед окремих груп населення, передусім жіноцтва. Уже в другій половині ХІХ ст. започаткувала працю щодо жіночого просвітництва «Просвіта» (1868), де питання підвищення господарської культури жінок стали важливим складником її діяльності. Далі цю естафету підхопили УПТ (1881), «Сільський господар» (1899).

Жіночий рух Західної України репрезентований Союзом українок, який організаційно був оформлений ще 8 грудня 1884 року у вигляді Товариства руських жінок. Союз українок – найчисленніше жіноче товариство на західноукраїнських землях, перейменоване (1917) із «Жіночої громади». З-поміж наріжних завдань воно виокремило піднесення їхнього загального освітнього та господарсько-економічного рівня (зокрема, фахового досвіду в ділянці хатнього господарства), суспільної праці, участь у громадському житті тощо. Цими напрямками фактично й окреслювалася концепція господарсько-економічного просвітництва жінки-селянки, провідними формами якого стали самоосвіта, влаштування різноманітних курсів, читання лекцій, створення фахових шкіл різного рівня, проведення конкурсів, виставок, інших заходів, улаштування віч, нарад, з'їздів тощо.

Самоосвіту здійснювали шляхом читання періодичних видань, книжок, підготовки рефератів тощо. Знання зі щоденної праці жінок (прання, прибирання, кулінарії, консервування тощо) українки отримували на різноманітних курсах, філії «Сільського господаря» влаштовували тримісячні курси для «зразкових господинь», на яких поєднували викладання загальноосвітніх та «господарських» предметів. «Просвіта», УПТ «Рідна школа», «Сільський господар» створили мережу сільсько-господарських шкіл для жінок, які вагомо спричинилися до формування жінки-громадянки, жінки-патріотки, жінки-господині.

Союз українок за міжвоєнного періоду ХХ сторіччя влаштував низку

курсів: 1927 р. – п'ятимісячні у Львові (за керівництва О. Ріпель); 1929 р. – у Коршеві (разом з товариством «Сільський Господар»); 1932 – організаційно-освітні у Львові; 1937 р. – курс громадського вишколу. До програми курсів входило ознайомлення з ідеєю кооперації, господарського піднесення, ведення дитячих садків, вивчення домашнього і сільського господарства, основ гігієни, ознайомлення із засадами «Союзу українок». Через діяльність в осередках товариств їх випускниці (понад 200) активно працювали над підвищенням господарської культури жінки-селянки; відповідно разом із членами інших товариств ставали ініціаторами-інструкторами фахових курсів у містечках і селах. До прикладу, 1937 року їх налічувалося 177, з них – 81 куховарський, 13 – хатнього господарства, 53 – трикотажно-в'язальні, 21 – крою та шиття, 7 – вишивання [9, с. 161].

Провідною в концепції господарсько-економічного просвітництва стала ідея вишколу господині-громадянки. Союз українок, «Сільський господар», «Просвіта», УПТ за тісної співпраці з Повітовими союзами кооператив підвищувало рівень кооперативних господарсько-кооперативних знань сільського жіноцтва, здійснював підготовку сільських господинь, виховував жінок на «добрих господинь», «добрих громадянок».

Просвітницькі кампанії «Союзу українок» проходили під гаслами «Свій до свого по своє!», «Скріпимо кооперацію масовим членством». Наголосимо: клич «Свій до свого по своє!» ґрунтувався на наріжній концептуальній засаді економічного націоналізму. Виконання цього гасла вважалося «національним обов'язком». 1933–1934 рр. Союз українок разом із «Сільським господарем» улаштували масову вічову кампанію, яку за наступних років змінила практика організаційно-кооперативних нарад. Лише упродовж 1935–1937 рр. їх відбулося 150 [4, с. 161].

Просвітництво українські громадські організації поширювали загалом через свої осередки: так, до прикладу 1936 року при 36 філіях і 203 кружках Союзу українок існували бібліотеки. Це товариство налагодило таку ділянку роботи, як доріст (позашкільна навчально-виховна структура), того ж року при кружках діяло 145 гуртків доросту для дівчат віком від 14–18 років, до програми праці яких входили предмети українознавства, основні відомості про кооперацію, народне мистецтво, хатнє господарство тощо [9, с. 161].

Жіноцтво, що гуртувалося в «секціях господинь» «Сільського господаря», оволодівало загальноосвітніми й спеціальними знаннями в ділянці ведення домашнього і присадибного господарства, отримувало відомості в галузі педагогіки щодо виховання дітей, залучалося до самоосвіти, ставало самостійними, зразковими господинями, впливало на громадське життя в селі. За 1936–1938 рр. чисельність дво-, тримісячних фахово-господарських курсів зросла з 42 до 360, а кількість їхніх учасниць – з 600 до 4,6 тис. У різних формах пропагувалися нові методи жіночого господарювання, для чого, зокрема, влаштовували десятки

конкурсів з його різних галузей [2, с. 57–58].

У розв'язанні проблеми господарсько-економічного просвітництва жіноцтва сформувався два погляди, які умовно визначаємо як «феміністичний» і «чоловічий». Перший репрезентували провідні діячки українського жіночого руху, що розглядали питання через призму особливого соціального становища та боротьби жіноцтва за здобуття громадянських прав і свобод. Починаючи від Н. Кобринської, «економічне унезалежнення» жінки вважали однією з необхідних передумов її емансипації – досягнення рівного становища та однакових із чоловіками можливостей для самореалізації. Визначальною підставою досягнення «матеріальної самостійності» вважали підвищення рівня економічної освіти.

На початку ХХ ст. виробляються основи окремої ідейно-вихованої концепції піднесення господарської культури жіноцтва, що поєднує ідеї емансипації із захистом соціально-економічних та культурно-освітніх прав жінки, яка мала стати активним чинником національного організму. Розробку її наукових засад започаткувала К. Малицька. Головним засобом економічного просвітництва серед жінок, за її думкою, мали стати популярні «відчити» на теми, які відповідали їхнім життєвим запитам і потребам, передусім пов'язаним із домогосподарством. Позаяк селянки були власницями ґрунтів та входили у відповідні відносини з офіційними чинниками, при їх проведенні потрібно було акцентувати на розвитку соціальних відносин селянства [6].

Піднесення господарської культури було актуальним і для городянок та численного прошарку українських дівчат-служниць, які, працюючи в заможних родинах, зазнавали утисків і денаціоналізації. Щоб вибратися з такого становища, вони мали гуртуватися у власних товариствах, які, окрім соціального захисту, створювали можливості для опанування новими професійними знаннями і навиками, що відкривали шлях для самореалізації і досягнення економічної незалежності, сімейного добробуту [8, с. 33–34].

Важливий внесок у розробку концепції національного економічного просвітництва становить ідея про те, що його необхідною підставою є ліквідація неписьменності серед українського народу, зокрема й жіноцтва. Обґрунтовуючи цей постулат, О. Кисілевська уклала комплексну програму позашкільної освіти селянок. Вона доводила, що повноцінні виховання і освіта людини не можливі без «практичної фахової освіти», яка й повинна стати одним із пріоритетних завдань розвитку українського суспільства, процес самовиховання не можливий без «фізичної праці... в господарстві, ремеслі» та будь-якій іншій суспільній сфері. Діячка визначила три головні засоби розвитку економічного просвітництва жіночими гуртками: освітні курси, лекції, читання книжок; ліквідація неписьменності мала органічно поєднуватися з опануванням фаховими знаннями [5].

У розробці концептуальних засад розвитку господарської культури педагогі-просвітянки також орієнтувалися на селянок. За думкою М. Крушельницької, вихідною позицією проведення цілеспрямованої, послідовної виховної роботи в цьому напрямі мало стати прищеплення свідомого прагнення до оволодіння всіма знаннями, які мають «практичну користь», забезпечують заробіток і самостійність у житті, сприяють економічному відродженню українського народу [7, с. 76–77].

Зважаючи на європейський досвід та перспективи соціально-економічного розвитку українського села, Ф. Стахова розробила модель «сільських курсів (шкіл) домашнього господарства». Упродовж півріччя вони мали надати широкий комплекс знань, умінь і навичок з агрономії, тваринництва, ведення хатнього господарства, догляду за дитиною, а також гігієни і валеології тощо. Теоретичні і практичні заняття могли вести лише фахові вчителі після проходження спеціальної підготовки. Їхні випускниці мали стати прикладом докорінного морального, соціального та економічного оновлення українського села [10].

Розроблялися організаційно-методичні засади господарської освіти жінок. Культурно-освітні та науково-педагогічні часописи публікували численні інструктивні матеріали, навчальні плани і програми її розвитку, які мали реалізовуватися в різних організаційних формах, головне через фахові школи і господарські курси. Так, буковинська народна вчителька О. Жураківська на Першому просвітньо-економічному конгресі у Львові (1909) представила проект навчального плану фахової школи домашнього жіночого господарства з українською мовою викладання. Його теоретична частина передбачала поглиблення знань у трьох ділянках: 1) граматики, літератури, рахунки, історія рідного краю, співи; б) ведення домашнього господарства, куховарство, молочарство, обробіток ґрунту, догляд за свійськими тваринами; в) виховання дітей, гігієна, догляд за хворими тощо. Практичні заняття, що мали здійснюватися на основі поділу на невеликі підгрупи (чети), стосувалися вдосконалення умінь і навичок з різних галузей господарської діяльності та охоплювали безліч пов'язаних з ними дій і операцій [9, с. 193].

Одну з перших «наукових програм» з ведення «курсів жіночого господарства» у 1925 р. розробила А. Андрохович. Її прикметною рисою стала «гнучкість» терміну навчання, який розраховувався на три роки, але за потреби міг бути скорочений до одного року чи навіть кількох місяців. Послідовність («ступінчастість») навчання передбачала опанування спершу наукою куховарства і ведення хатнього господарства, потім раціонального використання домашнього майна і ведення домашнього бюджету, утримання житлових і господарських приміщень; дотримання правил гігієни та догляду за дитиною, відомостями про здоровий спосіб життя, народну медицину, засоби боротьби з пияцтвом та ін. Програма базувалася на оволодінні знаннями і практичними навичками, мала «повне

методичне забезпечення» [1].

«Чоловічий» підхід до проблеми підвищення господарської культури жіноцтва, який представляють провідні діячі українських економічних установ, акцентує на його зростаючій ролі як соціального чинника поліпшення добробуту й «унезалежнення українства», що розвивалося в межах Австро-Угорської імперії, відтак Польської держави. Згідно з деякими підрахунками, у 1930-х рр. мільйон українських родин Галичини, що в середньому складалися з чотирьох осіб, на забезпечення своєї життєдіяльності щороку витрачали близько тисячі злотих. Отож передусім від жінки як головної розпорядниці сімейного бюджету залежало, куди і як спрямовувався 1 млрд. зл., зокрема на придбання товарів українського чи чужого (польського, єврейського) виробництва. Ця обставина істотно впливала на розвиток української кооперації та життєдіяльність народу загалом [11, арк. 54].

Із середини 1920-х років активно пропагувалися участь жіноцтва в кооперативному русі та посилення його ролі в розбудові національних економічних установ. Він розгортався під гаслами: «Українське жіноцтво мусить бути господарсько-патріотичне». Цій проблемі було присвячено безліч статей у кооперативній, жіночій та різнопрофільній суспільній періодичній літературі обґрунтовувалася потреба підвищення фахових знань, зокрема через господарські часописи і спеціалізовану пресу.

На Закарпатті проблема розвитку господарської культури жіноцтва розроблялася головним чином педагогами-теоретиками та вчителями-практиками в контексті трудового навчання і виховання шкільної молоді. Будучи активними діячами «Просвіти», вони прагнули реалізувати свої ідеї за допомогою товариства як найвпливовішої національної інституції краю. Червоною ниткою через наукові пошукування педагогів-новаторів Ф. Агія, А. Аліськевича, М. Божука, А. Волошина та інших проходить постулат щодо необхідності поєднання завдань національного виховання з практичними формами роботи в навчальних закладах краю і в позашкільній освіті [2].

На початку ХХ ст. у Західній Україні були розроблені засади ідейно-вихованої концепції піднесення господарської культури жіноцтва, що поєднувала ідеї емансипації із захистом соціально-економічних та культурно-освітніх прав жінки-громадянки. Важливим положенням у концепції національного економічного просвітництва стала ідея про те, що його необхідною умовою є ліквідація неписьменності серед жіноцтва, розвиток фахової освіти. Велике місце в ній відводили вихованню нового типу української громадянки, патріотки, дієвої, активної, національно свідомої особистості. Перспективи подальших розвідок бачимо в дослідженні методів і форм господарсько-економічного просвітництва жінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрохович А. Наукова програма до ведення курсів жіночого господарства / Ангеліна Андрохович // Учитель. Педагогічно-науковий збірник. – Львів : Накладом учительських організацій, 1925. – Т. 1. – С. 87–91.
2. Білавич Г. Діяльність «Просвіти» з розвитку господарської культури українців на Закарпатті у 1920–1939 рр. / Галина Білавич // Молодь і ринок. – 2013. – № 4. – С. 91–96.
3. Боровський М. Головна садівничо-городнича секція т-ва «Сільський господар» / Михайло Боровський // Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1939. – Нью-Йорк, 1970. – С. 134–142.
4. Завдання економічної діяльності «Просвіты» // Господарь : часопись для поднесеня господарства и добробуту селянь. – Ужгород, 1920. – 15 липня. – Чис. 6. – С. 1–3.5.
5. Кисілевська О. Як вести працю в жіночих гуртках / Олена Кисілевська // Коломия : Жіноча Доля. – 1927. – 16 с.
6. К. М. [Костянтина Малицька] Кілька думок про виклади і відчити для селян // Промінь. – 1907. – Ч. 2. – С. 28–29.
7. Крушельницька М. Про фахову освіту жіноцтва / Марія Крушельницька // Наш світ. Альманах «Жіночої Долі» на рік 1928. – Коломия, 1927. – С. 70–77.
8. Про жіночий рух. Реферат К. М. [Костянтина Малицька]. – Львів : Накладом видавництва, 1904. – 41 с.
9. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (Остання третина ХІХ – 1939 р.) / Борис Савчук. – Івано-Франківськ, 1998. – 278 с.
10. Стахова Ф. Сільські школи домашнього господарства / Франка Стахова // Наша Книга. Альманах «Жіночої Долі» на рік 1929. – Коломия, 1928. – С. 168–176.
11. ЦДІА, ф. 319, оп. 1, спр. 95. Матеріали про роботу загального з'їзду 9–10 жовтня 1937 р. – 239 арк.